
Luka Tomašević
BIOETIKA IZ RUSKO-PRAVOSLAVNE PERSPEKTIVE
Bioethics from the russian-orthodox point of view

UDK: [179 : 61]: 281.93
Pregledni znanstveni rad
Primljeno: 1/2014.

Sažetak

U ruskom pokumunističkom društvu osjetila se potreba stvaranja bioetike. Naime, u Rusiji su se pojavljivala velika etička pitanja koja je izazivala medicina, posebice je to bilo pitanje abortusa, kao i pravedne raspodjele državnih medicinskih sredstava. Tako bioetika u Rusiji svoj hod započinje u medicinskoj etici ili u kliničkoj bioetici. U njezinoj pozadini stoji i teološko promišljanje etike i života Ruske pravoslavne Crkve koja je u više navrata intervenirala kod Vlade, a izdala je i svoj Dokument o socijalnim pitanjima gdje je jedan broj posvećen bioetici.

Autor pokušava rekonstruirati početak bioetike u Rusiji, nadasve stav Ruske pravoslavne Crkve, ali nastoji ponuditi teološku etičku pozadinu ruske pravoslavne misli koja se temelji na Svetom pismu i Predaji. Proučavajući etičke koncepcije nastale u ruskoj misli, moguće je istraživati nastojanja oko primjene etike u životu te izvesti iz moralnih početaka pravo, spoznaju pa čak i religiju. Takav opći princip etike obogaćen je duhovnim smjerom koji prožima sva moralna traganja ruskih mislilaca – ljubav prema životu. A to je definicija bioetike.

Ključne riječi: bioetika, Rusija, kršćanstvo, pravoslavlje, medicina, teologija, tradicija, etika

UVOD

Naše 21. stoljeće označeno je novom i velikom revolucijom koju vodi znanost jer je ona ostvarila ogromni napredak u zadnjih nešto više od trideset godina. Ona je nazvana *biotehnološkom*

revolucijom, a naše stoljeće *biotehnološkim*.¹ Velika su postignuća u biologiji, posebice u genetici tako da danas govorimo o *homolognoj i heterolognoj prokreaciji* u laboratoriju, o ljudskom genomu i o mogućim manipulacijama na njemu, o genetičkom inženjerstvu, o kloniranju životinja, ali i ljudi, o znanstvenim istraživanjima na ljudskim embrijima u terapijske ili eugeničke svrhe.

Svi danas osjećamo da sa životom u naše doba i nije baš sve u redu. Ne znamo više ni precizan i točan pojam života, svjesni smo da je veoma teško definirati život, ali on danas izaziva u čovjeku ogromno divljenje. Vjerojatno je i to da su prve definicije došle iz religija, a tek potom iz filozofije. Dok religije daju određenu stalnost, filozofske su definicije znatno više pod utjecajem vremena i kulture svoga nastanka tako da se brzo mijenjaju. Sve veća moć manipulacije života uz pomoć tehnike i znanosti stvorila je u našem svijetu shvaćanje da život više i nije nekakva apsolutna, već daleko više relativna vrijednost koja se kreće oko pojma *kvalitete života*.²

Riječ je o promjeni gledanja na život: na život se više ne gleda kao *na vrijednost samu u sebi*, već je naglasak postavljen na *kvalitetu života*, tj. sve se više gleda na življeni život. Riječ je, dakle, o prijelazu sa *svetosti života* na njegovu kvalitetu, što nužno uključuje i kvalitetu ljudskih odnosa. Posljedica je toga to da život nije više samo u Božjim rukama, već i u našim jer njegova kvaliteta ovisi o nama, tj. o ljudima. Stoga se i može reći da je današnje poimanje života postalo duboko *subjektivno*.

No, život prvotno valja postaviti u kontekst odnosa s vegetativnim i animalnim oblicima života preko same tjelesnosti što je zajedničko svim živim bićima, ali potom i u odnos s drugim ljudima i preko institucionalnih odnosa, a religije ga postavljaju i u odnos s Bogom koji je za kršćane osobno živo biće i koji svakome životu daje smisao i posebno usmjerenje prema ispunjenju u eshatonu.

---

¹ Usp. J. RIFKIN, *Biotehnološko stoljeće. Trgovina genima u osvit vrlog novog svijeta*. Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 1999. Naslov je originala *The Biotech Century*, Jeremy/Putnam, New York, 1998.

² Usp. *The Encyclopedia of Bioethics*, 1995., termin Life.

1. TEOLOŠKA BIOETIKA

Uz nastanak i razvoj opće bioetike, ili kasnije globalne, a kod nas Hrvata i integrativne, razvila se i teološka struja bioetike koja se može ovako definirati: "Bioetika je onaj dio moralne filozofije koji se bavi dozvoljenošću ili nedozvoljenošću zahvata na ljudski život, a posebno o onim zahvatima koji su povezani s praksom i razvojem medicinske i biološke znanosti."³

Gledano i povijesno, bioetika je rođena u kršćanskom kulturnom kontekstu, a povijesno je lako uočljiva uska povezanost liječničke etike i kršćanske tradicije i stavova koji znatno utječu i na liječničku etiku. U kršćanstvu je liječenje bolesnika sastavni dio naviještanja Evanđelja i misionarskog poslanja. Isus izričito veli svojim učenicima: "Na svom putu navješćujte: Blizu je kraljevstvo nebesko! Liječite bolesnike, uskrisujte mrtvace, čistite gubavce, izgonite zle duhove!" (Mt 10, 7 - 8). Sv. Pavao među karizmama prve Crkve spomenut će dar liječenja (1 Kor 12, 9), a o terapijskoj dimenziji spasenja svjedoče sv. Irenej, Justin, Klement Aleksandrijski, Origen, Hipolit Rimski. Od 4. stoljeća liječničku ulogu preuzet će samostani, i to ne samo za svoje članove već i za hodočasnike i putnike.⁴

Stoga su kršćanski teolozi na Zapadu (posebice u SAD-u) već od početka sudjelovali i pratili nastajanje i razvitak bioetike. Naime, kršćanstvo ima nepresušne izvore o životu, čovjeku i njegovu djelovanju koji su sadržani u Bibliji i tradiciji, a koji uvijek idu za afirmacijom čovjeka i života. Čovjek nije bilo kakvo biće, već biće što ga je Bog stvorio za sebe, kao svoga sugovornika i stvoritelja, a stvorio ga je na svoju sliku (bogolikost u istočnoj teologiji). Time čovjek posjeduje svoje ogromno dostojanstvo, premda uvijek ostaje stvoreno, ovisno i ograničeno biće. Svoju ovisnost i ograničenost čovjek pronalazi i u samoj naravi stvorenoga. Biblija želi naglasiti osnovnu činjenicu: osobni Bog, Bog komunikacije, pred sebe stavlja čovjeka-osobu koji je kao

³ Usp. D. TETTAMANZI, *Bioetica, nuove frontiere per l'uomo*, Casale Monferrato 1991.

⁴ Usp. A. LANGELLA, *La funzione terapeutica della Salvezza*, u: AA.VV., *Liturgia e terapia*, Ed. Messaggero, Padova 1994., cit. uzet iz *Pastorale sanitaria*, u: G. CINA-E. LOCCI-C. ROCCHETTA-L. SANDRIN (a cura di), *Dizionario di teologia pastorale sanitaria*, Ed. Camilliane, Torino 1997., str. 831.

takav bitno usmjeren na odnos s drugim (Bog, brat, priroda). Za razliku od grčkog čovjeka koji nastoji da sve stvari *definira*, da im *odredi bit* i da ih gleda uvijek odijeljeno i u ontološkoj perspektivi, biblijski čovjek nastoji *pričati* i opisivati svoje odnose (povijesna perspektiva). Stoga u Sv. pismu nikada nema nikakve definicije, ni Boga, ni čovjeka, ni svijeta, već serije priča koje govore o odnosima s Bogom, s čovjekom i sa svijetom. Čovjek je čvorište svih tih odnosa: on je *nefeš* (shvaćen u našem smislu osobe), kad je riječ o odnosu s Bogom on je *ruah* (duh), a kad je u odnosu s drugima ili sa svijetom on je *basar* (tijelo). Iz tih priča se vidi da čovjek sebe spoznaje kao aktivno, kreativno i odgovorno biće. On nije apsolutni gospodar ni sebe, ni života u svijetu, već samo odgovorni upravitelj. Tako kršćanstvo uči da je Bog stvorio svijet i čovjeka i da je sve stvoreno prepustio čovjekovoj upravi. Zanimljivo je da Bog čovjeku nije dao nikakav radni *program*, nego razum i slobodu da sam pronalazi i slijedi zakone i oblike života. Čovjek je tako dio prirode, u nju je uronjen.

Kršćanstvo u bioetiku unosi i još jedan svoj tipični pojam: *ljubav*. Ljubav je, naime, počelo moralnoga kršćanskog života i bit same kršćanske objave u Kristu. Naime, Bog nas je prvi bezuvjetno ljubio, te smo i mi dužni ljubiti jedni druge (1 Iv 4, 10), a vrhunac takve ljubavi pokazao je Krist kada je darovao svoj život za druge (Iv 15, 13). Stoga je on za svakoga kršćanina prava »mjera« ljubavi. Po tom zakonu ljubavi kršćani se moraju i prepoznavati (Iv 13, 35) i djela ljubavi postaju jedina istinska kršćanska preokupacija. Kršćanska je ljubav stoga i nazvana formom svih kreposti.

Kršćanstvo, dakle, ima *osnovni motiv i vodič* moralnoga života. Stoga je ono kroz svoju povijest i odigralo važnu ulogu u skrbi za ljudski život, ali i utjecalo na oblikovanje posebnog ethosa u svim sferama života. Kad se pogleda povijest kršćanstva i liječničke prakse te medicinske etike, jasno se vidi koliko su se stavovi o životu, zdravlju, bolesti i liječenju, međusobno i međuovisno oblikovali.

U Kristovu misteriju Utjelovljenja i Otkupljenja čovjek, posebice onaj koji je *bolesniji i potrebniji*, dobiva posebno vrednovanje jer se s njime izjednačuje sam Krist, što je opet odlučujući faktor za kršćane na posljednjem eshatološkom sudu (usp. Mt 25, 40).

To novo shvaćanje čovjeka i svijeta, koji su stvoreni i otkupljeni, k tome nadahnuto i prisposodobom o milosrdnom Samari-

jancu, u kršćanstvu stvara svijest o potrebi njegovanja i liječenja bolesnih i nemoćnih. Pod tim vidom bratstva i svjedočenja evanđelja i nastaju prve bolnice u krilu Crkve.

Treba naglasiti da se kršćanstvo suprotstavilo i sakralnoj viziji svijeta i društva po kojemu je dobro zdravlje smatrano Božjim darom, a bolest kao posljedica grijeha i zlih sila, tj. kao Božja kazna za grijeha, bilo osobne, bilo nasljedne. Tome se Isus Krist izričito opire: “Mislite li da ti Galilejci, jer tako postradaše, bijahu grješniji od drugih Galilejaca? Nipošto...” (Lk 13, 2 - 3). “Učitelju, tko li sagriješi, on ili njegovi roditelji, te se slijep rodio?” Odgovori Isus: “Niti sagriješi on niti njegovi roditelji, nego je to zato da se na njemu očituju djela Božja” (Iv 9, 2 - 3).

S druge strane, čovječanstvo dugo nije imalo znanstvenih spoznaja o biološkim i psihološkim faktorima zdravlja, a još manje o uzrocima bolesti i o mogućnostima liječenja, premda je poznavalo blagotvorno djelovanje nekih trava i lijekova. Stoga se početak neke teže bolesti i smatrao početkom životnog kraja kada se bolesniku moglo samo olakšati boli. Tako se i bolnica više shvaćala kao mjesto umiranja, a manje ozdravljenja.

Teologija je bila pozvana da osmisli vrijednost trpljenja općenito, bolesti posebno, da bi se ona mogla prihvatiti i podnijeti kao sudjelovanje u Kristovim patnjama na križu koje su imale spasonosni učinak za sve nas. Kako su svi bili nemoćni pred prirodnom snagom bolesti i boli, ništa drugo se i nije moglo bolesnicima preporučiti doli radosno i spasonosno prihvaćanje. Tako se i razvila *teologija prihvaćanja* bolesti kao volje Božje i *duhovnost predanja* u trpljenju pridružujući ga spasonosnom Kristovu trpljenju, jer, zapravo, bolesnom kršćaninu više ništa i nije moglo koristiti. Jednako tako je bio očit i razvoj *pastorala utjehe i sakramentalizacije* bolesnika na smrt koji su obavljali svećenici, redovnici i bratovštine.⁵

1.1. Nastanak bioetike u katoličanstvu

U zapadnom ili katoličkom kršćanstvu razvit će se tzv. *metaetičko* razmišljanje koje je tipično za Katoličku Crkvu, a koje dobro razlikuje vrijednost života u sebi bilo od kojeg antropološkog stava. Katolička Crkva razrađivat će posebice

⁵ Usp. L. CICCONE, *La vita umana*, Ed. Ares, Milano, 2000., str. 189 - 190.

odnos između osobnog života i spolnosti u okviru aksioloških znanosti, a pokrit će i područje embriopoietičke problematike i tehničkih znanosti koje mogu manipulirati izvorima života. Jasno, da ta bioetika nije ostala samo na tradicionalnim deontološkim katoličkim pogledima, već je tražila i nove putove “bioetičke medijacije” između vjere, znanosti i humanističke kulture. Njezina “bioetička medijacija” nije bila ništa drugo doli Potterov “most”. Za *katoličku bioetiku* posebno važna papinska enciklika *Evangelium vitae*. Hermeneutički ključ i katoličke bioetike jest život na koji valja uvijek gledati u njegovu povijesnom kontekstu, a naprijed ga vode čovjek i Bog zajedno. Dakle, s jedne je strane čovjekova povijest, a s druge Božji poziv tom istom čovjeku.

Antropologija je katoličke bioetike teološka i biblijska, a temelji se na Isusu Kristu u kojem se spoznaje pravo ljudsko dostojanstvo, kao i čovjekovo vremenito i vječno usmjerenje. Ta je vizija čovjeka toliko bitna da izvan nje pojedini odgovori ostaju neshvatljivi. “Kad se gubi smisao Boga, ugrožen i onečišćen je smisao čovjeka... Čovjek se više ne može shvatiti kao ‘otajstveno drugi’ u odnosu na različita zemaljska stvorenja; on se smatra kao jedan od mnogih živih bića, kao jedan organizam koji je, povrh svega, dostigao jako visok stupanj savršenstva.”⁶

Osnovni temelj toga ljudskog dostojanstva počiva na njegovoj slobodi. “Bog daje svakom čovjeku slobodu, koja posjeduje *bitnu odnosnu dimenziju*. Ona je velik dar Stvoritelja, postavljena u službu osobe i njezina ostvarenja preko darivanja sebe i prihvaćanja drugoga.”⁷ Ta se sloboda najbolje vidi u činjenici da čovjek ima osobno usmjerenje i osobnu odgovornost u odnosu na svoj poziv.

Katolička bioetika zahtijeva i *agapsku strukturu*, tj. zahtijeva primljenu i darovanu ljubav, po kojoj medicina nije više profesija, već se pretvara u *zvanje*, što se opet sasvim posebno odražava na pacijenta koji postaje brat. Samo primljena i darovana ljubav sposobna se otvoriti bližnjemu i stvoriti dimenzije smisla života i bolesti. Riječ je o neinteresnoj ljubavi koja se dariva i pretvara u *služenje ljubavi* ako nam je bližnji osoba koju je Bog povjerio našoj odgovornosti. Ta ljubav, onda, ne može nikako praviti

---

⁶ EV, br. 22.

⁷ EV, br. 19.

diskriminacije među bolesnicima, već se brine za čitavi život i život svih.

Iz toga slijedi i čvrsti stav: *ne smijemo našu biološku narav promatrati odvojeno od smisla koji ona ima za nas*. To pretpostavlja i činjenicu da sam čovjek, svojim razumom, pronađe smisao svojih struktura, da prihvati i integrira svoju biološku narav u svrhu svoje čovječnosti. Drugim riječima, biološki proces sam u sebi ne tvori moralni zahtjev, već ga tvori njegova pripadnost čovjekovoj osobi, tj. njegova bitnost pripadnosti međuosobnom odnosu, njegovo dostojanstvo kao čimbenika u Božjem planu i njegova mogućnost nositelja budućeg života.

1.2. Nastanak i razvoj bioetike u pravoslavlju

Pravoslavna bioetika postavljena je nešto drukčije. Pravoslavno kršćanstvo ima duboku svijest da je samo ono izvorna Kristova Crkva i da je dužno, na sebi svojstven način, služiti svome narodu kao duhovni i moralni putokaz kroz život (soteriloška misija). To se služenje ostvaruje i kroz poučavanje ispravnom nastojanju čovjeka da se ostvari kao slika Božja (bogolikost). Pravoslavlje ukazuje i na činjenicu da postoji pravac i smjernice za ljude koje je dao živi Bog. Taj pravac, pak, ne smije biti proizvoljan i olako shvaćen. On mora odražavati *vjeru koju ispovijeda Crkva* i mora biti *utemeljen na osnovnim istinama pravoslavnog učenja koje se kao Božja objava nalazi u Crkvi Kristovoj*. Upravo na tim osnovama pravoslavna etička misao daje osnovne smjernice i odgovore na suvremene probleme i pitanja koja se tiču bioetike.⁸

1.1.1. Pravoslavna etika

Još tamo 70-ih i početkom 80-ih godina prošloga stoljeća, pravoslavna je etika imala veoma malo normativnih odredaba. Naglašena joj je utemeljenost na Svetom pismu i Svetoj predaji. Sveta se predaja sastoji u naučavanju i životnom *rasuđivanju Crkve*, a sadržana je u odlukama ekumenskih i mjesnih sabora, u spisima svetih Otaca, te u kanonskom i kaznenom pravu. Moderna pitanja proučavaju se u skladu s *rasuđivanjem Crkve*

⁸ C. C. HARAKAS, *Radi zdravlja tela i duše* – pravoslavni uvod u bioetiku, www.pravoslavo.net. Inače je to prijevod s engleskog originala www.goarch.org.

u prošlosti, a svako je učenje podložno episkopskoj, sinodskoj, ili uopće crkvenoj kritici.

Povremeno se može naići i na stavove o pojedinim pitanjima koje suvremeni pravoslavni etičari iznose u svojim radovima. No, ozbiljni pravoslavni etičari u principu imaju jedinstven stav da odgovore na aktualne probleme u bioetici pronađu paralele u predaji Crkve, i da u skladu s njima donose nove etičke vrijednosti. Najpoznatiji pravoslavni etičari novijeg razdoblja su O. Clement (1921.-2009.) u Francuskoj; D. Stanloe i N. Mladin u Rumunjskoj; Ch. Yannaris, G. Mantzaridis i I. Zizioulos u Grčkoj; S. S. Harakas (1932.) i V. Guroian u SAD-u, koji u svojim manualima više iznose antropološki i duhovni vid kršćanskog života, a samo neki ukazuju na moralnu posebnost kršćanstva.⁹

Pravoslavno se kršćanstvo i u etici rijetko služi pozitivnim ili katafatičkim izričajima i etičkim tvrdnjama. One se uzimaju u obzir samo kada su normativne, ali ne na rigidan, juridički i apsolutan način. Sve pozitivne tvrdnje koje se tiču božanske objave, što nam je poznato iz Predaje, smatraju se nepotpunima.

Pravoslavna teološka antropologija zasnovana je na činjenici naše ljudske bogosličnosti i to kao danosti i potencijala. Neki sveti Oci prave razliku između stvaranja čovjeka na *sliku Božju* i stvaranja čovjeka na Božju *priliku*. *Slika* je *donatum* razuma, osjećaja, etičkih principa i samoodređenja. U paloj ljudskoj prirodi sve navedeno jest dio ljudske naravi (prirode), premda je ona pomračena, ranjena i oslabljena. Ipak je ostala *moćnost* da čovjek postane *kao Bog*, tj. *bogolik*, da dostigne tu mjeru neprestanog uzrastanja u beskrajnom savršenstvu. Ta punina čovješta obično se naziva *theosis* (*pobožanstvenjenje*). Sam pojam *theosisa* u sebi krije istinu da je čovjek nesavršeno biće i da mora (poziv) u potpunosti ostvariti potencijale koji su mu dani. Etički gledano, takvo nas učenje vodi k prihvaćanju, s jedne strane, postojanja *ljudske (naravi) prirode*, ali s druge strane ne razlučuje jasno sadržaj našeg *humanuma* u toj prirodi. *Prilika* pruža čvrste temelje etičkog rasuđivanja.

Za pravoslavno je kršćanstvo značajno i to da je Bog gospodar čitave povijesti, ali On nikoga ne sili niti prisiljava

---

⁹ Vidi izvrstan pregled pravoslavne etike B. PETRÀ, *L'etica ortodossa. Storia, fonti, identità*. Citadella Editrice, Assisi, 2010., str. 49.

na poslušnost i pokornost svojoj volji. Bilo kakva prisila bila bi *dehumanizacija*, jer ljudsko očovječenje mora biti potpuno slobodno budući da je Bog slobodan. To dalje povlači pitanje Božje providnosti i ljudske odgovornosti.

Te su dvije kategorije u paradoksalnoj dinamici. Naime, čovjek je odgovoran i mora djelovati, a Bog pokazuje svoju, bilo da je to djelovanje u skladu ili protivno čovjekovim postupcima. Ispravno je ono djelovanje koje je usklađeno s božanskim nakanama i u savršenoj sinergiji božanske i ljudske volje. To je uvjerenje primjena pravoslavnog učenja o božanskoj i ljudskoj naravi u osobi Isusa Krista. Etički gledano, to znači da ne treba čekati na Boga, već da smo dužni ostvarivati se kroz vlastito samoopredjeljenje za Krista.¹⁰

Etičko je rasuđivanje u pravoslavlju uravnotežena kombinacija zakona, motiva i nakane. Moralni zakon uglavnom se temelji na *donatumu* ljudske prirode. Za pravoslavlje, prirodni se zakon u principu tiče osnovnih odnosa potrebnih za ostvarivanje i održavanje ljudskog društva (zajednice). Po svetim Ocima, *Dekalog* je objava prirodnog zakona svojstvenog svim ljudima.¹¹

Na sličan, ali ipak i fleksibilniji način, na putu prema *pobožanstvenju* ljudskog roda, postoje modeli ponašanja koji su propisani ili propisima zabranjeni, a koji se donose prema čovjekovu dostojanstvu *slike i prilike Božje*. Pozitivni i negativni propisi nalaze se u Svetom pismu, spisima svetih Otaca i kanonima Crkve. Prema pravoslavnom shvaćanju te su odredbe normativne jer one odražavaju *svijest Crkve* i odražavaju pravila ponašanja koja dolikuju članovima Crkve.

Pravoslavnu etiku od legalizma čuva načelo ljubavi što je osnovni motiv svega djelovanja. U tom je smislu ljubav veoma važna za djelovanje jer je Presveto Trojstvo sjedinjeno u ljubavi, pa tako i Crkva uči da biti bogolik znači biti ispunjen ljubavlju. U skladu s tim, svako djelovanje ispunjeno ljubavlju u skladu je s onim što nam je Bog dao po svojim zapovijedima.

¹⁰ Usp. G. FLOROVSKIJ, *The Ethos of the Orthodox Church*, in: *The Ecumenical Review*, 12 (1960.), str. 173 - 198.

¹¹ Usp. S. S. HARAKAS, *Wholness of Faith and Life: Orthodox Christian Ethics*, Part One. Holy Cross Orthodox Press, Brookline: Mass. 1999.

1.1.1. Bioetika

Prvi pokušaj pravoslavnog učenja o bioetici i pitanjima koja je ona izazvala nalazi se u prvom izdanju *Enciklopediji bioetike* iz 1978. godine što ga je napisao Samuel Stanley Harakas, profesor moralne teologije na Teološkoj školi sv. Križa (Brookline, Boston). Taj se članak, ipak, ne smije smatrati *službenim stavom* pravoslavnih crkava, već značajnim teološkim doprinosom za pravoslavnu bioetiku. Istovremeno je i poslužio za početak organiziranih među-pravoslavnih diskusija, razmatranja, pa i donošenja odluka.¹² Sve do tada u pravoslavlju se nije govorilo o bioetici, već su se problemi života, zdravlja, umiranja i rađanja tretirali u traktatima posebne moralne teologija, prema redu Božjih zapovijedi ili kršćanskih dužnosti.

Taj Harakasov članak za 20 godina ostat će jedini rad o pravoslavnoj bioetici. Tek 1998. godine John Breck, profesor u sjemeništu sv. Vladimira (New York), izdao je prvi manual pravoslavne bioetike,¹³ a 2000. godine izlazi i manual Tristrama Engelhardta, obraćenika na pravoslavlje, pod naslovom *The Foundations of Christian Bioethics*.¹⁴

Premda u Zapadnoj Europi pravoslavne crkve ne pokazuju posebno zanimanje za bioetiku jer unaprijed osuđuju svaku genetički manipulaciju i u bioetici vide posljednju *zapadnjačku* herezu, (O. Clermont, 1990.), pravoslavni vid bioetike razvija se u SAD-u pod vodstvom teologa i bioetičara Harakasa (Boston), Johna Brecka na sv. Vladimiru u Blatimoru, a posebice dobiva zamah obraćanjem H. T. Englehardta 1991. godine. U Grčkoj pravoslavnoj Crkvi zanimanje za bioetiku pokazao je g. Mantzouneas, N. Mitsopoulos, K. Scouteris, N. Hatzinicholaou i dr., tako da Grčka pravoslavna Crkva ima i svoju Bioetičku komisiju pri svome sv. Sinodu, a o bioetičkim problemima više je puta progovorio i nadbiskup Atene, Christodolos.

Bioetički vjetrovi zapuhali su i u pravoslavnim crkvama koje su živjele pod komunizmom. Tako je Ruska pravoslavna Crkva

---

¹² Usp. B. PETRÀ, *Ortodossia (chiese ortodosse) e Bioetica*, u: *Nuovo Dizionario di Bioetica*, Salvino-Leone-Salvatore Privitera edd., Roma-Acireale 8AT), 2004., str. 794 - 798.

¹³ J. BRECK, *The Sacred Gift of Life. Orthodox Christianity and Bioethics*, St Vladimir's Seminary Press, Crestwood: New York 1998.

¹⁴ H. T. ENGELARDT, *The Foundations of Christian Bioethics*, Swets & Zeitlinger Publishers, Lisse-Abingdon-Exton (PA)-Tokyo 2000.

na svome sv. Sinodu održanom u Moskvi od 13.-16. kolovoza 2000. godine donijela dokument *Osnovni socijalni pojam Ruske pravoslavne crkve*, gdje u 12. poglavlju obrađuje pojam bioetike i nabraja njezine probleme.¹⁵

Ispravno bi bilo da se pravoslavni pristup bioetici promatra u dvama odvojenim vidovima: *zaštiti života i prenošenju života*.

Zaštita života

Pravoslavna etička misao u principu smatra da je život dar Božji, te da je kao takav nužan preduvjet za sve ostale fizičke, duhovne i moralne vrijednosti. Kao dar Božji život je darovan pojedincu i društvu na očuvanje, što znači da oni nad njim nemaju apsolutnu vlast. Međutim, i pojedincu i društvu dana je moralna odgovornost za očuvanje, prenošenje i poboljšavanje života. Taj vid uključuje zdravstvenu skrb ili njegu, prava pacijenata, eksperimentiranje na ljudima, kao i pitanje abortusa, narkomanije i bolesti ovisnosti, te starosti i umiranja.

Prenošenje života

Pravoslavna etička misao smatra da je prenošenje ljudskog života jednako zaštiti života, te da ljudski rod i za to snosi jednaku odgovornost. Crkva smatra da su ljudi upravo preko prenošenja života suradnici na Božjem djelu stvaranja. Zato je prenošenje ljudskog života sveta i uzvišena moralna dužnost. Ta je dužnost posvećena kroz svetu tajnu braka. Prema učenju Pravoslavne Crkve božanska zapovijed *rađajte se i množite* (Post. 1, 28) jedan je od osnovnih moralnih imperativa.

Stoga Pravoslavna Crkva zabranjuje bilo kakvu kontrolu rađanja ili kontracepcije (mehaničke, kemijske ili kakav drugi postupak) koji se vrši bilo prije ili poslije seksualnog čina u cilju sprečavanja oplodnje.

Među pravoslavcima postoji opća suglasnost o sljedeća dva problema:

1. budući da je bar jedan od ciljeva braka rađanje djece, bračni par postupa nemoralno, izuzev ako se ne radi o nekim posebnim razlozima i okolnostima, kada neprestano upotrebljava različita sredstva za kontracepciju kako bi potpuno izbjegli rađanje, makar i jednog djeteta;

---

¹⁵ B. PETRÀ, *Ortodossia...*, str. 705.

2. kontracepcija se također smatra nemoralnom kada se koristi u svrhu propagiranja i ohrabrivanja na život u bludu i preljubu.

Medicinski potpomognuta oplodnja isto je tako isključena za pravoslavne vjernike, jednako kao i genetičko inženjerstvo

2. NASTANAK BIOETIKE U RUSIJI

I u Rusiji je nastanak bioetike uvjetovan promjenama koje su proizašle pojavom novih tehnologija u suvremenoj medicini i društvu. Naime, zbio se veliki napredak u kliničkoj praksi koji se očitovao u dostignućima na području genetičkog inženjerstva, presađivanje organa, biotehnologije i produljenja samog života. Tako se medicinska etika teško suočila s novom biološkom i socijalnom revolucijom, što su ih izazvale biomedicina i biotehnologija. Sami liječnici, kao i obitelji pacijenata i medicinsko osoblje suočili su se s velikim moralnim dvojabama. Počela su se postavljati pitanja: postoje li i dokle sežu granice u produljenju života smrtno bolesne osobe? Tako se otvorilo pitanje eutanazije, distanazije, ortotanazije, pitanje vrednovanja samog života, ali i čovjeka i njegova dostojanstva, kao i niz pitanja vezanih uz ljudsko rađanje i ispitivanje nad ljudima.

Još u devedesetim godinama u Rusiji glavni bioetički problem kretao se oko uvođenja biomedicinskoga privatnog sustava u zdravstvu. O bioetici je znalo svega nekoliko ljudi. U medicinskom odgoju prevladavao je paternalistički i školski model "medicinske deontologije", za koji se općenito smatralo da je jedini ispravan put za rješavanje nadolazećih pitanja u medicini. U javnosti se uopće nije govorilo o pravima pacijenta i korisnicima medicinskih usluga. Međusobni odnosi između liječnika i pacijenta rješavali su se na osnovi stečenoga liječničkog autoriteta (paternalizam). Čak ni različite religije i konfesije kojih u Rusiji ima dosta, nisu se uključivale u raspravu.

No, deset godina poslije situacija se znatno mijenja jer javnost počinje čuti za bioetiku, jednako kao i medicina. Već od 2000. godine neka vrst bioetike postaje obligatorna u formativnom procesu liječnika i medicinskog osoblja. Tada se počinju uvoditi predmeti (curriculumi) i seminari gdje se govori o povijesti, principima, ulozi, odnosu liječnik-pacijent, o smrti i umiranju, reprodukciji, o etičko-moralnim vidovima presađivanja organa,

o ljudskom genomu, itd. Istovremeno studenti bivaju poučavani o svojim pravima, ali i o pravima pacijenata. Na sudovima sve su češće parnice između liječnika i pacijenata. Medicinsko pravo brzo se razvija, postaje uža specijalizacija za mnoge, jednako kao i zanimanje.¹⁶

U ruskom društvu s obzirom na bioetiku, primjećuje prof. Tishchenko, postoji jedan paradoks. Naime, predstavnici najtradicionalnije i paternalističke ideologije u medicini zaključuju da je jedini put očuvanja ruskih vrednota u današnjoj situaciji moderne demokracije i velikog napretka biomedicinske tehnologije razvoj pravih *institucija* i *pravni normi*. Do sada, smatra prof. Tishchenko, redoviti argument paternalistički *orijentiranih liječnika* kretao se i inspirirao ruskim religioznim vjerovanjem, dok sada tradicionalna religija primjenjuje liberalne antipaternalističke vrednote kako bi sačuvala svoju vlastitu duhovnu integralnost.¹⁷

Prof. Tishchenko smatra da je najveći problem razvoju bioetike u današnjoj Rusiji mali broj učitelja koji bi profesionalno mogli poučavati bioetiku na medicinskim školama i fakultetima, mali broj dostupnih udžbenika i tek samo jedan časopis koji se bavi biomedicinskim problemima.¹⁸ Premda ima volje da se osposobe nastavnici i tiskaju udžbenici, za to je veoma teško naći sredstva. To ukazuje na drugi problem, a taj je da vlada, parlament i političke partije, kao i novine nemaju volje i odvažnosti da započnu otvorenu diskusiju o promjenama u ovoj materiji. Osim toga, ni ruski zdravstveni sustav nije potpuno transparentan jer je on još bez ikakvih taksa i bez javno objavljenih statistika. Profesor misli da se, barem prema nekim studijama i prema njegovu uvjerenju, u Rusiji danas događa oko 50% liječničkih usluga “ispod stola”, odnosno “iz ruke u ruku”.¹⁹

No, sve ukazuje da bioetička problematika i u Rusiji ne smije ostati u krugu medicinske ili kliničke bioetike, premda je ona i u Rusiji, kao i u svijetu, nastala u tom kontekstu. Bioetiku valja

¹⁶ Usp. P. D. TISHCHENKO, *Bioethics in Russia*, in: “Journal international de Bioethique”, 2005., vol.16, no. 3 - 4, str. 67 - 70.

¹⁷ Usp. P. D. TISHCHENKO, *Bioethics in Russia*, str. 68.

¹⁸ Časopis se zove *Meditsynskoye pravo i etika*, a izlazio je 4 puta godišnje od 2000.-2003. godine.

¹⁹ Usp. P. TISHCHENKO, *Corruption: the Russian experience*, u: *Bulletin of Medical Ethics*, Number 121, September 1996., str. 13 - 18.

staviti u odnos s etikom, a ona je već od Aristotela filozofska disciplina koja se bavi proučavanjem morala.

Rusku se etičku misao može bez okolišanja nazvati *etikom života*. Za nju je prije svega karakteristična svijest o važnosti života, moralna svijest o životu kao osnovnoj vrijednosti, ispunjenoj duhovnim smislom. Taj duhovni smisao života različito je poiman u različitim filozofskim koncepcijama.

Ideje pravoslavlja postale su temelj brojnim etičkim pravcima u ruskoj filozofiji: od kozmizma- etike svejedinstva V. S. Solovjova do filozofske antropologije N. A. Berdjaeva, od projekta N. F. Fedorova uskrsnuća očeva i pobjede nad smrću do Bulgakova kršćanskog socijalizma. Tu se jasno uočavaju ideje pravoslavlja koje su poslužile kao izvor različitih filozofsko-etičkih koncepcija. One su i dale glavni pravac odnosa čovjeka prema svijetu i prirodi koja ga okružuje.

No, u Rusiji se razvio i drugi pravac etike života koji je bio bliži oštrim kolizijama svagdanjeg života i kritičnim situacijama koje uvjetuju moralno opredjeljenje. Taj se pravac, premda ukazuje i na ograničenost prirodnoznanstvenih teorija, može nazvati naturalističkim, jer je usmjeren prema prirodnim znanostima, prije svega prema biologiji. Njegove predstavnike ujedinjuje shvaćanje života kao prirodno-društvenog fenomena te opravdanja *etike idejom borbe sa smrću*.

1.3. *Ruska pravoslavna Crkva i bioetika*

1998. godine jedna skupina filozofa i liječnika bliska Ruskoj pravoslavnoj Crkvi izdala je neku vrstu "Deklaracije zaštite od bioetike", u kojoj se bioetika definira kao "skup tradicionalnih ruskih vrednota u odnosu na zdravstvene probleme" (Tishchenko). Među te tradicionalne vrednote nabrajaju se zabrana abortusa i većina novijih reproduktivnih tehnologija, ali i zabluda kao što je informirani pristanak i odbacivanje davanja organa za presađivanje.

No, već smo spomenuli i da je *Ruska pravoslavna Crkva* 2000. godine objavila svoj "Socijalni nauk", pastoralno-programski dokument o svome djelovanju i uklapanju u rusko društvo, a 12. poglavlje naslovljeno je "Problemi bioetike". Riječ je o osnovnim postavkama Ruske pravoslavne Crkve o glavnim bioetičkim pitanjima koja su iznesena u 9 točaka. Uz naglašavanje razloga nastanka bioetike i njezine problematike

u društvu, Crkva je progovorila o abortusu, što je jedan od najvećih zala modernog vremena pogotovo u ruskom društvu i to je za nju "znak moralne degradacije". Potom slijedi osuda kontracepcije koja je oznaka "bračnog egoizma" i "grijeha". Dokument govori i o „medicinski potpomognutoj oplodnji“ i veli da se ona "ne slaže s planom Stvoritelja" i da je ne može opravdati "želja za majčinstvom" jer majčinstvo nije jedina svrha braka. Bračni drugovi trebaju prihvatiti "neplodnost kao poseban poziv u životu". Uz to, manipulacije koje su povezane uz doniranje gameta "krše osobni integritet i ekskluzivnost braka". "Neprirodno je i moralno neprihvatljivo i surogat majčinstvo." Crkva pozdravlja medicinske napore za liječenjem genetskih bolesti, ali veli da smije biti "umjetnog poboljšanja ljudske vrste", te da valja imati na umu "da su genetski poremećaji često posljedica nepoštovanje moralnih načela". Veli i da uspostavljanje "prenatalne dijagnoze" može predstavljati "opasnost za život i integritet testiranog embrija ili fetusa". Ta je dijagnoza opravdana jedino u svrhu liječenja fetusa. Tu se govori i o kloniranju (životinja i ljudi u terapijske svrhe). Kad je riječ o transplantaciji organa, onda je jedini problem uzimanje organa od umrloga. Naime, problem je shvaćanja kada nastaje smrt. Do sada se smatralo da je siguran kriterij bio "prestanak disanja i krvotoka", dok moderna medicina nameće drugačije kriterije. S tim je usko povezano i pitanje eutanazije i distanzije, kao i uzimanja "fizičke boli" čovjeka u komi. Crkva, na temelju Svetog pisma "nedvosmisleno se protivi homoseksualnim odnosima" jer su oni "iskrivljenje ljudske naravi što ju je Bog stvorio".²⁰

Svakako da je za Rusku pravoslavnu Crkvu jedan od najtežih problema moderno rušenje obitelji, kao i veliki broj pobačaja u Rusiji. Stoga je Ruska Crkva preko svoga patrijarha u Moskvi i intervenirala kod vrhovne vlasti, kada je bila riječ o *obiteljskoj politici* u Rusiji. Patrijarh Kyril 17. 1. 2011. vrhovnoj vlasti, tj. Državnom savjetu (savjetodavni organ kojemu predsjedava sam predsjednik države) predao je čitavu listu zahtjeva.²¹ To je bila potpuno nova inicijativa Ruske pravoslavne Crkve da državnoj

²⁰ Usp. Ruska pravoslavna Crkva, *Osnovni socijalni pojam Ruske pravoslavne crkve*, pog. 12; www.Mospat.ru/documents/social-concepts.

²¹ Usp. ZENIT. Org., *La Chiesa ortodossa propone misure per ridurre gli aborti*, mercoledì, 19 gennaio 2011.

vlasti prezentira svoj službeni stav s konkretnim zahtjevima o ograničavanju abortusa.

Patrijarhat je službeno zatražio da se troškovi abortusa više ne financiraju iz budžeta zdravstvenog osiguranja (osim u slučaju ako je u opasnosti ženin život). Patrijarha traži i da žene budu informirane o svim negativnim posljedicama prekida trudnoće, da liječnici od njih, dakle, dobiju informirani pristanak i da one imaju vremena za razmišljanje. U rečenom dokumentu traži se i da se u svakoj ginekološkoj bolnici otvori i “krizni centar”, kao što je “Sova”, centar za ljudska prava koji “nudi veoma umjerene prijedloge, pa i one religiozne”. Iz toga je jasno da Ruska pravoslavna Crkva odlučno odbacuje abortus jednako kao i Katolička.

Ruska pravoslavna Crkva time je pokazala i brigu za veliki pad nataliteta u Rusiji kako se već i prethodno izrazio naddušobrižnik Vsevolod Chaplin, veoma blizak patrijarhu Kyrilu. On je izjavio: “U sovjetsko vrijeme navikli smo se na abortus i na mišljenje da je to naša neizbježna pravna praksa, kao i to da nema načina da krenemo nazad. No, danas jasno vidimo kako je povratak nazad itekako potreban i nužan.”²²

Valja naglasiti da je abortus u Rusiji bio legaliziran odmah poslije boljševičke revolucije 1917. godine. Naime, abortus je u Sovjetskoj Rusiji bio legaliziran već 1920. godine i to je bila prva država na svijetu koja je legalizirala abortus. 1936. god. bio je ponovno zabranjen (izuzevši specifične slučajeve), te ponovno uveden 1955., dvije godine poslije Staljinove smrti. 1964. godine u ondašnjem Sovjetskom Savezu bio je zastrašujući broj od 5,6 milijuna abortusa. Premda je danas broj abortusa u Rusiji daleko manji, ipak je to još glavni razlog slabog nataliteta. Tako su u Rusiji još 2008. godine bila 72 abortusa na 100 živorođenih. Upravo je zbog toga Ruska pravoslavna Crkva i intervenirala i zahtijeva od vlasti da vodi pro natalitetnu politiku. Još 1993. godine u Moskvi je osnovan savjetodavni centar nazvan “Zhizn” (život) što ga je vodio pravoslavni svećenik Maksim Obukhov. On je izjavio: “Abortus je u našoj zemlji postao potpuno normalna praksa tako da ima žena koje su imale pet i šest pobačaja bez ikakve grižnje savjesti.”²³

---

²² Reuters, 1. siječnja 2010.

²³ The New York Times, 29. ožujka 1999.

BIOETHICS FROM THE RUSSIAN-ORTHODOX POINT OF VIEW

Summary

In the post-communist Russian society the need for creating bioethics has been felt. Namely, in Russia medicine has raised some major ethical issues, especially the issue of abortion and fair distribution of state funds in medicine. Thus, bioethics in Russia emerges in medical ethics or in clinical bioethics. In its background there is the theological reflection of ethics and life of Russian Orthodox Church which has repeatedly intervened with Government, and has also issued its Document on social issues among which some are dedicated to bioethics.

The author is trying to reconstruct the beginnings of bioethics in Russia, especially the attitude of Russian Orthodox Church, and also seeks to offer a theological ethical background of Russian Orthodox thought based on Holy Scripture and Tradition. Studying the ethical concepts originated in Russian thought, it is possible to explore the efforts to apply ethics in life and to derive from moral beginnings the right, cognition and even religion. Such general principle of ethics is enriched with spiritual direction which permeates all moral quests of Russian thinkers – love of life. And that is the definition of bioethics.

Key words: *bioethics, Russia, Christianity, orthodoxy, medicine, theology, tradition, ethics.*